

Саша Антонијевић

дипломирани теолог

Саватије, архиепископ прашки и целе Чехословачке

Сажетак: Архиепископ Саватије хиротонисан је у архиепископа прашког и целе Чехословачке 1923. године, од стране цариградског патријарха Мелетија IV. Његов пастирски рад редовно је праћен од српских клирика, јер се архиепископ Саватије налазио усред несугласица српске и цариградске патријаршије око јурисдикције на простору бивше Чехословачке. У току Другог светског рата, био је заточен у логору Дахау. Ослобођење му није донело испуњење жеља, јер су православни у Чехословачкој подпали под утицај Москве. Овај рад је настао као резултат коришћења руских, чешких и српских извора, обједињујући их, и износећи неке досада непознате чињенице.

Кључне речи: архиепископ Саватије, епископ Горазд, владика Доситеј.

После Првог светског рата, у Европи је настало неколико нових држава. Једна од њих је била и Чехословачка Република. Састојала се од Чешке, Моравске, Словачке и Подкарпатске Русије. Устројена је као парламентарна република, и уставом и законима који су гарантовали слободу вероисповести. Римокатоличка црква је изгубила репресивну подршку државе, коју је уживала у време Аустро-Угарске, што је довело до тога да је у Чехословачкој напусти скоро милион и по верника. Већина њих се обрела у Чехословачкој Цркви која је успоставила канонско јединство са Српском Православном Црквом. Српска црква је 1921. године хиротонисала и епископа Горазда, који је постао канонски епископ у Моравској, у Чехословачкој Цркви, под српском јурисдикцијом. У исто време, у Подкарпатској Русији је делегат Српске Православне Цркве — епископ нишки Доситеј примао у заједницу православног света многобројне црквене општине бивших унијата. Касније ће Српска црква тамо формирати (односно обновити), под својом јурисдикцијом, мукачевско-прјашевску епархију.

Паралелно са свим овим догађајима, у Чешкој је 1919. године основана Чехословачка православна општина у Прагу, као грађанско удружење. Обратили су се српском епископу Доситеју Васићу. Владика Доситеј је крајем 1919. године интервенисао код Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве, до нормализације прилика у Русији, да „прими на себе бригу за унутрашње уређење ове црквене општине и да буде духовно-морални заштитник њених интереса“.¹

Владика Доситеј их је у јулу 1921. године, на основу пуномоћја која је добио, обавестио да их прима под своју јурисдикцију.²

Др Милош Червинка, председник црквене општине, је одмах писмено, испред „Православне чехословачке црквене општине у Прагу“, затражио да владика Доси-

¹ Извештај епископа Доситеја Св. Сабору Е. Бр. поверљиво 22 од 6/19. 12. 1919. године. АСин.

² На основу неколико предходних реченица, да се устврдити да није тачна констатација аутора књиге „Архиепископ Саватије“, да је Православна црквена општина у Прагу била другоразредна за Српску Православну Цркву. Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Arcibiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozoficka fakulta, Olomouc, 2009, 39–40.

теј постави њима још једног свештеника, и да за то рукоположи њега лично. Владика Доситеј био је упозорен на његову прошлост, па је одговлачио, са намером да га одбије. Сам др. Червинка је раније био адвокат у Хротовици у Моравској. Због проневера и превара био је судски испитиван, и дисциплински сенат највишег суда исписао га је из пописа адвоката 20. октобра 1904. године, и то је било јавно публиковано. Осуђен је на робију, и робијао је.³

И српски свештеник у Прагу Миливоје Црвчанин потврдио је да је „неки др. Червинка“ раније изгубио адвокатуру због превара. Писао је да су га 1919. године изабрали за председника црквене општине неки Македонци, који су у Прагу про-давали шећерлеме, и нису знали његову прошлост.⁴

Ипак му је владика Доситеј, као лаику, омогућио да ради за православну цркву, давао му је за то месечну плату, па му је чак издејствовао од југословенске владе и одликовање.

У циљу придобијања владике, др. Червинка му је писао 3. септембра 1921. године: „Испуњена је већ давно изражена наша чежња а с осећајем искрене, дубоко осећајне харности, изражавамо Вашем преосвештенству своју покорну захвалност. Осведочавамо Вас, да ће Те у нама наћи одане Своје синове, који ће љубав исказату опет искреном љубави одменути, а ако штедим ласкавима речима, ипак видимо у Вашем Преосвештенству свог старостљивог и брижљивог оца, највишег духовног вођу, водку и заштитника, на ког гледају с највећим поштовањем, који се на њих увек поуздати може, као на захвалне Своје синове. Молим Вас, свети Владико, изволите приклонити Своје срце, љубав и Своје поверење нама исказати, те нас, као исправно узпостављени епископ наш, у будућности изволите водити.“⁵

На обновљен захтев за Червинкино рукоположење, владика Доситеј није писмено одговорио, а „у усменом разговору избегавао је о том одговор“. Червинка је брзо схватио да неће бити рукоположен, па је почео тајно да ради против владике Доситеја. „Послао је 18. фебруара 1922. год., под бр. 33 на око сасвим невину, али у стварности проти епископу Доситеју наперену денунцијацију о чехословачкој цркви, коју је с њим потписао и госп. Саватије Грабец, архимандрит руског православног манастира у Милцима на Волињу, који је недавно пред тим дошао у Праг. Када је после тога епископ Доситеј престао давати месечну потпору Дру. Червинки, почео је тај да интригира проти њему и српској цркви такођер код политичких чиниоца.“

После тога, чехословачке власти су почеле да мењају став према владици Доситеју. Не може се рећи да је то била последица само Червинкиних писанија, али се то уклопило у нова кретања иза политичке завесе.

Милош Червинка, који је био председник црквене општине, припремио је статут Чешке православне црквене општине. Припремио га је, и предао на одобрење Министарству школства и народне просвете, све без знања владике Доситеја, који је тада боравио у Прагу. Министарство је 31. марта 1922. године регистровало предложени статут. Тако је статут црквене општине, који није био у сагласности са православним црквеним правом, постао признат од стране државе. Владика Горазд је касније писао да је то био део једног ширег плана да се Српска црква одвоји од црквеног православног живота у Чехословачкој.⁶

³ Допис владике Горазда Св. Синоду, под насловом „Прекршај Дра. Милоша Червинке“, АСин.

⁴ Миливоје Црвчанин, извештај: Црквене прилике у Чехословачкој, у односу према Српској Православној Цркви, Министарство Иностраних Дела Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, Политичко одељење Пов. Бр. 693 од 10. фебруара 1925. године, АЈ, 69–10–23.

⁵ Исто.

⁶ Допис владике Горазда Св. Синоду, под насловом „Прекршај Дра. Милоша Червинке“, АСин.

Октобра месеца исте године, у Праг је дошао архимандрит Саватије (световно Антоније) Врабец.

Антоније Јиндржих Врабец рођен је 3. фебруара 1880. године у Прагу, у насељу Жижков, од оца Вацлава и мајке Хедвике. Антоније је одрастао у чешкој старокатоличкој породици. Отац и мајка су му пре Првог светског рата прешли у православље. Отац му је био и један од оснивача удружења Православна беседа 1903. године. Антоније Врабец је завршио реалну гимназију у Карлину у Чешкој, а потом је 1900. године отишао у Русију, где је уписао духовну семинарију у Уфи. Духовну семинарију су уписивала деца са 14–15 година, а како је Врабец имао 21 годину, одмах је уписао четврти разред. Исте године уфски епископ постао је чувени митрополит Антоније Храповицки. Митрополит Антоније је у тамошњу семинарију доводио и своје кадрове, а подржавао је образовано монаштво, а самим тим и богослове који би се замонашили. Антониј Врабец је вероватно био под утицајем харизматичног митрополита Антонија и осталих предавача, младих и образованих јеромонаха блиских митрополиту. Тако је Антоније Врабец замонашен 15. фебруара 1902. године, добивши име Саватије, а четири дана касније рукоположио га је митрополит Антоније Храповицки у јерођакона. Саватије је Уфску духовну семинарију завршио у јуну 1903. године. Није био међу успешним ученицима, али је као монах имао подршку митрополита Антонија, па је уз његову помоћ уписао чувену, најстарију и најцењенију, Кијевску духовну академију, и обезбедио стипендију за студирање. И на самим студијама је јерођакон Саватије имао подршку митрополита Антонија. Током студија, Саватије је рукоположен у јеромонаха 1907. године. Исте године је завршио студије, и упућен је у волињску епархију као мисионар међу Чесима (по званичним подацима, тамо је живело око 30 000 Чеха, од којих око 27 000 православних. Саватије је вршио богослужења на чешком, проповедао и разговарао са верницима, што је било од њих лепо прихваћено, јер православни мисионари у тој области махом нису знали чешки језик, па се дешавало и да користе преводиоце, како би се споразумевали. Године 1909. добио је напрсни крст, 1911. године је постао игуман, а 1914. године архимандрит. Последњих година Првог светског рата био је мисионар у војсци међу Чесима који су ратовали на руској страни. После рата био је у волињској области, а 1920. године постао је ректор Холмске духовне семинарије. Исте године Саватије је гледао како да се врати у Праг. Његова породица је познавала Червинку, а и он сам га је замолио за помоћ. Зато је Милош Червинка интервенисао код чехословачког министарства иностраних послова, како би Саватије добио дозволу за повратак у Чехословачку. Министарство је одобрило Саватијев повратак, и он се 1921. године вратио у Праг (аутори књиге „Архиепископ Саватије“ тврде да је Саватијев долазак у Праг подржао и митрополит Антоније Храповицки). Архимандрит Саватије се вратио у Праг као клирик Руске Православне Цркве, и сви историчари су сагласни да нема икаквих потврда да је имао канонски отпуст.

Червинка је организовао избор духовног управитеља — епископа, црквене општине прашке. Изабран је архимандрит Саватије, 15. јуна 1922. године. Сам избор није извршен по статуту, и да је Министарство то знало, не би потврдило тај избор 30. августа 1922. године. Све је изведено тако да нису легално изабрани органи црквене општине, већ је Червинка сазвао збор грађанског друштва „Чехословачка православна општина“, чији су чланови били и грађани који нису били припадници православне цркве. То грађанско друштво је и изабрало Саватија за епископа. Свештеник Вањек, кога је раније поставио владика Доситеј за духовника црквене општине, „био је безобзирно, а да није учинио никакав прекршај, лишен свог места

и избачен на улицу“.⁷ Да би заварали Београд, затражили су да Српска Православна Црква хиротонише Саватија, а припремали су се за друге кораке. Владика Горазд је о разлозима таквог поступања био изричит — „Није се Др.-у Червинки радило о добро цркве, него само о то да постигне особне циљеве, јер је под сваку цену хтео бити посвећен за духовника“.

Обратили су се затим, Червинка и његове присталице, за Саватијеву хиротонију не само Београду, већ и цариградском патријарху Мелетију, митрополиту Антонију у Сремским Карловцима, и митрополиту Евлогију, који је тада боравио у Берлину. Српски патријарх није одговорио, Митрополит Евлогије је „узео молбу на знање и честитао“, митрополит Антоније је одговорио да не може да га хиротонише, а цариградски патријарх Мелетије није одговорио.⁸

Затим се Червинка обратио чехословачким властима, како би оне потпомогле Саватијеву хиротонију, и то је уродило плодом.⁹

Црквена општина се поново обратила 12. јануара 1923. године, цариградском патријарху Мелетију да их прими под своје окриље, и да хиротонише архимандрита Саватија. Жеља им је била да Саватије постане не епископ, већ архиепископ, а Червинка његов канцелар као свештеник.

Изгледа да су и Саватије и Червинка имали подршку чехословачких власти преко др. Бенеша, и да је она била и материјалне природе. Сам Саватије је касније причао да је њега и Червинку „у Цариград послао сам г. министар Бенеш, давши им паре на тај пут к посвећењу“.¹⁰ За пут до Цариграда добили су визе, које им је прибавило чехословачко Министарство спољних послова, а за трошкове пута додељено им је 12 000 чешких круна.¹¹ Владика Горазд је тврдио да су иза Саватија стали и социјалисти.¹² Чехословачка влада се много надала од Саватија, те му је већ прве године по хиротонији, дала 160 000 круна, али пошто није положио рачуне о трошењу ове субвенције, наредне године је добио само 30 000 круна.¹³

За Саватија је српски свештеник у Прагу Миливоје Црвчанин писао да је био „потпуно неспособан човек и пасиван, али славољубив“.¹⁴ Још је писао за њега да није одржао ни једно предавање, већ је само служио недељом и празником.

Понешто се да видети и из једног писма које му је упутио владика Горазд са очитом поруком: „Рад на ширењу Православља изискује много више напора, брига и способности за праштање увреда неголи издавања наређења у Епархији...“¹⁵

Владика Горазд је по доласку у Чехословачку, по „поверењу и инструкцијама“ од Св. Синода од 17. фебруара 1923. године, имао сусрет са претставницима прашке

⁷ Допис владике Горазда Св. Синоду, под насловом „Прекршај Дра. Милоша Червинке“, АСин.

⁸ Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Archiebiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2009.42.

⁹ Н. Д., 43.

¹⁰ Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве добијао је разна поуздана обавештења, и долазила су од људи који су сами били сведоци на избору Саватија за епископа, и разним ситуацијама у којима је Саватије био учесник.

¹¹ Извештај владике Доситеја Светом Архиепископском Синоду Српске Православне Цркве, од 28. августа 1928. године. АСин.

¹² Извештај епископа чешко-моравског и шлеског Горазда, који је прочитао на заседању Светог Архиепископског Сабора Српске Православне Цркве, недатиран.

¹³ *Истио*.

¹⁴ Миливоје Црвчанин, извештај: Црквене прилике у Чехословачкој, у односу према Српској Православној Цркви, Министарство Иностранних Дела Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, Политичко одељење Пов. Бр. 693 од 10. фебруара 1925. године, АЈ, 69–10–23.

¹⁵ Доротеј митрополит Прага и целе Чехословачке, „Чешки Владика — мученик Горазд, поводом стогодишњице рођења“, *Гласник* (3. март 1979), 61.

православне општине. Сусрео се са архимандритом Саватијем и др. Червинком. Предао им је одговор Св. Синода на писмо њихове црквене општине од 30. августа 1922. године. Владика Горазд је са њима разговарао и о заједничком раду, што су они поздравили. Што се тиче писма Св. Синода, примили су га „са благодарношћу на знање“, али су сматрали да је једна тачка безпредметна. То се односило на, по њима, закаснео одговор Св. Синода на њихово писмо, јер су се они у јануару 1923. године обратили цариградском патријарху Мелетију који је својим одговором од 26. јануара 1923. године прихватио да хиротонише архимандрита Саватија за „епископа православне општине у Прагу“ и позвао их у Цариград.¹⁶

Већ 26. фебруара је требало да путују. Владика Горазд им је говорио „да се оваквим поступком нарушава и канонски однос чешке православне општине прашке ка српској цркви и да се ситуација компликује“.¹⁷ Одговорили су да су дуго чекали на српски одговор, и да сада „не могу више ствар мењати“. Предложио им је да се бар успут задрже у Београду, што су они обећали, изгледа цинично, да ће свратити у Београд — али када се буду враћали из Цариграда.¹⁸

Владика Горазд се жалио Св. Синоду на неприхватљивост такве ситуације, која се одиграла док је он био у Америци, и молио је да Св. Синод предузме „хитне и какве за потребно нађе кораке, ка разрешењу и примирењу целе ствари“. Молио је и за инструкции јер није желео да ради без сагласности Св. Синода.

Свети Синод је у Праг послао владикау Доситеја, са пуномоћјем и инструкцијама око постизања договора о заједничком раду са прашком црквеном општином, али је владика Доситеј дочекан исто као предходно владика Горазд.

Цариградска патријаршија се према Чехословачкој односила као према „варварској“ земљи, односно да је била ван ма које црквене организације, и према 28. правилу IV Васељенског Сабора сматрала је да подпада под њену јурисдикцију. Уопште није узимала у обзир да је та територија већ дуго била под јурисдикцијом Српске Православне Цркве.

У патријаршијској цркви цариградске патријаршије св. Георгија на Фанару, 5. марта 1923. године, др. Милош Червинка („правозаступник и председник прашке православне општине“) рукоположен је у ђакона. У истом храму, сутрадан, цариградски патријарх Мелетије IV, уз саслуживање седам митрополита и епископа, хиротонисао је архимандрита Саватија за архиепископа прашког и целе Чехословачке. На истој литургији Милош Червинка рукоположен је у свештеника, и проишведен у протопрезвитера,¹⁹ и назначен за протојереја православне цркве у Прагу.²⁰ Архиепископ Саватије је добио и Томос о аутономији православне цркве у Чехословачкој, под цариградском јурисдикцијом.²¹

Патријарх Мелетије IV био је цариградски патријарх који је за кратко време свог столовања у Цариграду, учинио много контроверзних потеза. И када је отишао, оставио је за собом семе раздора у православљу. Владика Доситеј га је оптуживао да је „хтео играти улогу Источног Папе“.²²

¹⁶ Извештај владике Горазда Св. Синоду од 25 фебруара 1923. године. АСин.

¹⁷ *Истио*.

¹⁸ *Истио*.

¹⁹ Допис српском патријарху Димитрију од српског свештеника из Српског православног парохијског звања у Цариграду бр. 2 од 18. марта 1923. године; Син. Бр. 672 из 25. априла 1923. године, АСин.

²⁰ *Гласник* 5 (1. март 1923), 77

²¹ Сам наведени Томос и занимљив текст види у Поповић, Радомир В., „Прилог историји Чехословачке православне цркве између два светска рата“, *Гласник* 12 (децембар 2006), 316–326.

²² Поверљиво писмо епископа Доситеја Љуби Нешвићу, посланику Краљевине СХС у Чехословачкој, од 12. августа 1924. године, објављено у Христу веран..., 296–302.

Из Чехословачке су у Београд стизали и чудни извештаји: „...Када већ спомињем Интелигенс Сервис, треба знати, да је у интересу његовом цариградски патријарх Мелетије IV потчинио својој јурисдикцији Чехословачку и Карп. Русију. У циљу освајања Русије а то после пада Совјета, Вел. Британија је хтела да Карп. Русија буде под цариградском јурисдикцијом. Она је намеравала да у Карп. Русији образује велики кадар правосл. свештенства, које би у случају пада Совјета у Русији, отишло у њу (Русију) и тамо пропагирало јединство православља са англиканизмом, коме на челу стоји Краљ Вел. Британије. Њена верска политика иде за тим да православни свет призна Краља Вел. Британије за покровитеља. У то име и ради Вел. Британија на том да се Православне Цркве сједине са Англиканском Црквом, која није аутономна, него је у служби идеје Ве. Британије...“

Оптужбе су ишле у том смеру, да је патријарх Мелетије IV сарађивао са Британцима, те да су га по протеривању из Турске, они и поставили за патријарха у Александрији. Причало се и да је приступио британској масонској ложи.

Повратком Саватија и Червинке из Цариграда, наступио је за православне у Чехословачке мучан период, период раздора и спорова.

О личности Саватија је владика Доситеј писао владици Горазду 13. маја 1923. године, да је српски гост био епископ Гор, који је предходно посетио Чехословачку, и том приликом о Саватију стекао утисак као о „слабом и без иницијативе човеку“.²³

За разлику од 1920. и 1921. године, чехословачка влада је променила свој однос према Српској Православној Цркви и према православљу уопште.²⁴ Св. Синод СПЦ био је убеђен да „благодарећи неискрености и старању чешке владе, тадашњи цариградски патријарх Мелетије објавио је Чехословачку и Карпатску Русију деловима своје патријарашке области и рукоположио Чеха архимандрита Саватија Врабца за епископа, уздигнувши га на ступањ архиепископа прашког и митрополита чехословачког и подчинивши му и Карпатску Русију“.²⁵ Да је све ово тачно потврдио је касније и патријарх Мелетије.

Није само чехословачка влада, под утицајем социјалиста, подржавала стварање раскола у православном покрету и јурисдикцији, већ је то подржавао и председник Масарик.

Године 1923. и владика Николај Велимировић долазио је у Чехословачку како би помогао превазилажење проблема који су настали после хиротоније архиеп. Саватија. Владика Николај је наишао на тврдоглавост и неприступачност архиепископа Саватија и његових сарадника.

Свети Синод је 2. јуна 1924. године одлучио да за Чехословачку пошаље владика Доситеја. Дате су владици инструкције у вези цркве у Подкарпатској Русији, са ставом Српске Православне Цркве „да православни у овом крају остану безусловно под јурисдикцијом Српске Православне Цркве под коју су кроз векове подпадали...“

Док је владика боравио у Подкарпатској Русији, Червинка је лукаво вукао потезе, те је 17. јуна 1924. године послао допис свештеницима у Подкарпатској Русији, којим их извештава да „о српској јурисдикцији не може бити ни говора“, наређујући им да исти допис прочитају народу у цркви.²⁶

²³ Писмо на чешком језику епископа Доситеја епископу Горазду, од 13. маја 1923. године.

²⁴ Свети Синод Српске Православне Цркве Син. бр. 1494. од 9. VIII 1925. у Београду, Меморандум св. Синода наше цркве о Чехословачкој и Карпаторуској цркви, *Весник Српске Цркве* (новембар–децембар 1927), 691.

²⁵ *Истио*.

²⁶ Иван Ворон, О одношајима у нашој православној цркви, Текст објављен на чешком у часопису „28. Ријеп“ од 7. јула 1924. године. АЈ–69–10–23.

Тада се очекивало да владика Горазд постигне споразум са архиепископом Саватијем, те да се, уз помоћ епископа Доситеја, по договору који је са Бенешом постигнут у Београду, приступи „конституисању чехословачке народне православне цркве и њеног синода“.²⁷

Тих дана владика Доситеј се сусрео и са Сергијем, руским епископом у Прагу. Епископ Сергије се жалио владици Доситеју на веома ружно понашање архиепископа Саватија и Червинке према њему. Епископ Сергије је био скептичан што се тиче преговора са архиепископом Саватијем.²⁸

Свети Синод Српске Православне Цркве је 20. маја 1924. године владици Доситеју дао пуномоћје и инструкције и он је допутовао у Праг, те се саветовао са владиком Гораздом.

Затим су у јулу и августу уследили преговори. Владика Доситеј је знао да само технички води преговоре са архиепископом Саватијем, али да је у суштини „стварни фактор православне цркве у Прагу протојереј Др. Червинка“. Препознао је владика Доситеј приликом преговора у чехословачком министарству школа и народне просвете, да је тамо главни чинилац у преговорима др. Милер, шеф секције за црквене ствари при Министарству школа и народне просвете. О њему је владика Доситеј писао српском патријарху: „Господин Милер је јако заинтересован судбином др. Червинке и Архиепископа Саватија, јер он је у ствари био тај, који је са Д. Червинком учинио препад на нашу Цркву и обишавши нас, ангажовао Цариград за ствар Православља у Чехословачкој Републици.“²⁹

Др. Милер се у преговорима залагао за договор српске и цариградске патријаршије, с тим што би српска црква обећала брзу аутокефалију за Чехословачку православну цркву, уколико би Цариград признао српску јурисдикцију.

Владика Доситеј је у тим преговорима са др. Милером, архиепископом Саватијем, и Червинком,³⁰ објашњавао да између српске и цариградске патријаршије није постојало спорно питање јурисдикције, јер је ово питање било „јасно дефинисано и потпуно одређено“. Ту је владика Доситеј био јасан: „Ако постоји каква преписка између патријаршије Српске и Цариградске — Васељенске по овоме питању, то она није спорног карактера, него чисто афирмативног. Цариград је учинио један неканонски акт и ми га упозоравамо само на ово, али не споримо са њиме. 1691. г. када је Карловачка митрополија добила од Леополда I први декрет о њеним канонско-јурисдиктивним правима, па у низу три столећа (последњи је декрет из 1897. г. (!) нико, па ни Васељенска Патријаршија, није ни најмање сумњала у то, да православни у митрополији Карловачкој имају своја одређена права и да у њихов састав долазе и православни у Чешкој, Моравској и Шлеској, с друге стране.“³¹

Владика Доситеј је зато инсистирао да се у преговорима прво констатује српска јурисдикција у Чехословачкој. Др. Милер се са тим сложио, али се, како се владика Доситеј жалио патријарху, следећег дана предомислио. Тражио је да се архиепископ Саватије прво договори са Цариградом, а затим да се призна српска јурисдикција. Владика Доситеј није се слагао са таквим приступом јер је увиђао

²⁷ Исто.

²⁸ Писмо владике Доситеја патријарху Димитрију, од 5. јула 1924. године, АСин.

²⁹ Извештај (најповерљивије) владике Доситеја патријарху Димитрију, од 4. августа 1924. године. АСин.

³⁰ Разговоре са архиепископом Саватијем и др. Червинком, владика Доситеј је окарактерисао као дугачке, и најчешће празне разговоре. Најповерљивије писмо владике Доситеја Светом Архиепископском Синоду Српске Православне Цркве, од 12. августа 1924. године. АСин.

³¹ Извештај (најповерљивије) владике Доситеја патријарху Димитрију, од 4. августа 1924. године. АСин.

њену позадину: „Чини ми се, да има нека јака али невидљива сила, која ово питање креће у правцу, који је за мене неразумљив. Изгледа ми, да су много осетљивији многи овдашњи према Васељенској Патријаршији него према нашој словенско-српској, братској Патријаршији.“³²

После дугог преговарања, др. Милер и архиепископ Саватије су нашли „средње решење“, и о томе у два писма известили владику Доситеја. Саватије је на себе преузео обавезу да пише Цариграду.

Владика Доситеј је о томе известио српског патријарха. Био је скептичан у вези тога шта је архиепископ Саватије писао Цариграду и да ли је уопште писао Цариграду, а и Саватијево писмо упућено владици Доситеју изазивало је сумњу. Алудирајући на утицај Червинке, владика Доситеј је о том писму писао патријарху: „Занимљиво је писмо и Архиепископа Саватија. Види се да је око њега адвокат. На први поглед изгледа садржина писма задовољавајуће, али када се прочита и по други пут, па и трећи пут, онда се види јасна тенденција.“³³ Писмо је било написано тако да није испуњавало предходни договор, и тим писмом није тражено оно што је требало да се тражи, односно примање архиепископа Саватија у клир Српске Православне Цркве.³⁴

То писмо, које је архиепископ Саватије написао епископу Доситеју, било је само израз неоправданог осећања величине и важности. Поздрављана су „одећања“ која је Српска црква давала о аутокефалности. Пишући о томе, архиепископ Саватије није заборавио да нагласи: „...ако будемо могли ту аутокефалност добити у колико је могуће што пре, наравно, без икаквих уштрба, односно досадашњим правима наше Цркве“.³⁵

Запрепашћујући је и став према владици Горазду, епископу који се у потпуности посветио хришћанству и православљу: „Знајући да је жеља сестринске Цркве Српске да њен штићеник и њоме посвећени епископ Горазд Павлик — који је недавно иступио из Чехословачке Цркве — био активним сарадником у даљем раду нашем, те смо вољни примити га у своју средину, предпостављајући свакоако, да ће господин епископ заиста и безусловно ступити у Цркву Православну, којој је до сада уредом својим, као епископ Чехословачке Цркве био удаљен и да ће се обвезати у будуће, да ће управљати у сваком погледу према правилима и Светим канонима Цркве Православне, како и јединство Православља не би у ничему било нарушавано.“³⁶

Владика Доситеј је био убеђен да главни проблем није у архиепископу Саватију, већ у утицају др. Червинке, „стварног експонента закулиских чехословачких тенденција и византијских интрига против наше Православне Цркве“.³⁷

Ко све стоји иза закулиских радњи, могло се тих дана прочитати и у чешкој штампи која је писала о др. Червинки: „...Методe организације нити су црквене нити су корисне. У самој црквеној општини прашкој произвео је раскол: не сазива Синод, премда је његово сазивање било више пута ургирано, одлучује сам о употребљавању државне субвенције, неприма у црквену општину нових чланова, јер се боји да би се

³² *Истио.*

³³ Извештај (најповерљивије) владике Доситеја патријарху Димитрију, од 4. августа 1924. године. АСин.

³⁴ Поверљиво писмо епископа Доситеја Љуби Нешићу, посланику Краљевине СХС у Чехословачкој, од 12. августа 1924. године, објављено у Кондић, мр. Павле (ур.), *Христју веран до смрти, Свешћеноисповедник Доситејзајребачки и ваведенски*, Издавачки фонд — Светигора, Београд — Цетиње, 2008, 296–302.

³⁵ Писмо архиепископа Саватија епископу Доситеју, од 30. јула 1924. године. АСин.

³⁶ *Истио.*

³⁷ Поверљиво писмо епископа Доситеја Љуби Нешићу, посланику Краљевине СХС у Чехословачкој, од 12. августа 1924. године, објављено у Христу веран..., 296–302.

чланови општине противили његову поступању. Тај неред ступио је у такав стадиум, да многи, особито Чески чланови неће из његове руке да приме никаквих функција а ради њега љути су и на Саватија, који је сасвим његову упливу подређен.³⁸

И владика Горазд је био мишљења да др. Червинка носи велику одговорност: „Није ли консолидација православне цркве сасвим ништа напредовала у Чехословачкој Републици, то се догодило једино кривњом Дра. Червинке, који није ништа у ту целу учинио, неимавши добре воље, да се договори с делегатом српске цркве, па нити се с њим није нити посаветовао, и ако га је зато молио епископ Горазд, него је ишао безобзирно за својим циљевима.“ Његови циљеви су, према владици Горазду, били чисто материјални, јер је Червинка за себе узимао највећи део субвенција које је добијала црквена општина од државе.³⁹ А то је потврђивала и његова пасивност када се требао одбрани храм подигнут за православне у Худобину, или када је његова „безбрижност“ била одговорна за распад православне скупине у Трновим Свинама у Чешкој.⁴⁰ Касније се сазнало да је Червинка против владике Горазда писао писма чак и самом министру спољних послова Чехословачке др. Бенешу, а на неки начин био је близак и са др. Фарским. Чак је настојао да Фарском пронађе стан у Прагу, а писао је и за његов часопис. „Цео рад Дра. Червинке чини дојам као да је било његовим задатком онемогућити развијање чехословачке православне цркве у чехословачком народу, а у исто време и живети из те цркве.“⁴¹

Владика Доситеја је погађало такво понашање, јер је архиепископ Саватије био архиепископ само једне црквене општине. Пожуривао патријарха Димитрија да интервенише код цариградске патријаршије јер је био оптимиста поводом будућности православља у Чехословачкој. О Саватијевој „струји“ није имао високо мишљење: „Чини ми се да се не варам кад кажем, да оно неколико свештеника (4–5, и то за годину ипо дана архипастирствовања!!!) који су сада уз Др. Червинку и Архиепископа Саватија — уз њих су само или из страха за егзистенцију или из жеље да мало боље поживе. Ово је тако.“⁴²

Потом је владика Горазд, у присуству владике Доситеја, постигао договор са архиепископом Саватијем о сједињењу православних, под условом да ће владика Горазд са својим клиром и верним народом остати под јурисдикцијом Српске Православне Цркве,⁴³ а архиепископ Саватије под цариградском јурисдикцијом, док се српска и цариградска патријаршија не договоре.⁴⁴ Док се све то дешавало, владика Доситеј је остао у Чехословачкој, иако је од патријарха Димитрија био позиван да дође у Краљевину, како би присуствовао заседању Св. Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве, и свечаном устоличењу патријарховом у Пећи. Сматрао је да би његов одлазак из Чехословачке у том тренутку, искористили они који су били против споразума архиепископа Саватија и епископа Горазда.⁴⁵

³⁸ Чланак Ивана Ворона „О одношајима у нашој православној цркви“, објављен у часопису „28. Rijen“ од 7. јула 1924. године, АЈ–69–10–23.

³⁹ Од добијених 100.000 круна за чешку црквену општину, и 60.000 за Подкарпатску Русију, свештеницима је дао само 29 800 круна, односно 19%. Допис владике Горазда Св. Синоду, под насловом „Прекршај Дра. Милоша Червинке“, АСин.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

⁴³ Извештај епископа чешко-моравског и шлеског Горазда, који је прочитао на заседању Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве, недатиран.

⁴⁴ Једлински, Радомир, Горазд епископ чешкоморавски, Каленић, Крагујевац, 1991, 18. У договору је наглашено и да је архиепископ Саватије вољан да прими јурисдикцију Српске Православне Цркве.

⁴⁵ Најповерљивији допис владике доситеја Св. Синоду СПЦ, од 12. августа 1924. године. АСин.

Каже народ: „Вук длаку мења, а ћуд никада“. Најпре је архиепископ Саватије писао епископу Горазду, упознајући га са тим да је писо цариградској патријаршији, јер на основу „Томоса“ који је добио, за свако постављање новог епископа у Чехословачкој, мора да тражи сагласност цариградске патријаршије.

Само два месеца после договора архиепископ Саватије је нарушио договор, и својим писмом од 13. септембра 1924. године, саопштио епископу Горазду да не може да му повери вођење цркве у Моравској, све док не донесе отпуст из јурисдикције Српске Православне Цркве. Постоје мишљења да је иза свега стајала актуелна власт у Чехословачкој, која је настојала да заустави ширење православља.⁴⁶

Владика Доситеј је све то одмах проследио Светом Архиепископском Синоду у Београду, напомињући да је увек био резервисан према канцеларији архиепископа Саватија, „јер смо знали да се тамо само онако ради како одлучи Др. М. Червинка“.⁴⁷

Владика Доситеј је у свом допису Св. Синоду, известио и да су, по најновијем извештају из Поткарпатске Русије, три православна свештеника које је рукоположио архиепископ Саватије, прешла у унијате.

У међувремену, владика Горазд је схватио да мора да се избори и канонским и правним средствима. Велики број православних верника у Моравској изискивао је и уређење те епархије, и избор централних органа. Епархијски савет из Моравске је зато у марту 1925. године, и писао Православној општини у Прагу, предлажући да се и у Прагу одрже избори за епархијску скупштину и епархијске органе управе. Одговор није стигао, па је писмо са истим предлогом послато и месец дана касније.⁴⁸ У Оломоуцу су после другог акта ароганције из Прага, у епархијском савету чешкоморавске епархије добро проучили статут Прашке црквене општине и списе о избору функционера Православне црквене општине у Прагу из 1922. године. О томе је владика Горазд касније писао Св. Синоду: „Истрагом је изашло на јавност, да владика Саватиј није био никада изабран за духовног пастира Чешке Црквене Општине Православне и да ова Црквена Општина није била још уопште сазвана, да би се конституирала и да је Министарство било преварено извештајем, који је предложио Др. М. Червинка, који је десном руком владике Саватија.“⁴⁹

Због многих проблема и због опасности за православље, и на препоруку Св. Синода Српске Православне Цркве од 6. маја 1925. године, православни верници су Министарству Просвете у Прагу (оно је било надлежно за црквене ствари) послали жалбу, уз доказе, против архиепископа Саватија и протојереја Червинке. Уз жалбу је поднет и захтев да се поднете тврдње и докази провере. Министарство је реаговало, и закључило да се ова црквена општина још није ваљано конституисала, а и да архиепископ Саватије и Червинка нису никада редовно изабрани по закону и статуту.⁵⁰ Зато је министарство школства и народне просвете наредило да се изврши избор делегата за општу скупштину која је сазвана за 25. новембар 1925. године.⁵¹

⁴⁶ Радомир Једлински, Горазд, епископ чешкоморавски..., 37.

⁴⁷ Допис владике Доситеја Светом Архиепископском Синоду Српске Православне Цркве, од 14. септембра 1924. године, објављено у Христу веран..., 316.

⁴⁸ Р. Једлински..., 38.

⁴⁹ Извештај епископа чешко-моравског и шлеског Горазда, који је прочитао на заседању Светог Архиепископског Сабора Српске Православне Цркве, недатиран.

⁵⁰ Извештај владике Горазда Св. Синоду СПЦ о „последњим догађајима у Чешкој Православној Цркви“ послат из Чешке Требове у недељу 22. новембра 1925. године; Свети Синод Српске Православне Цркве Син. бр. 1494. од 27. јула (9.VIII) 1925.

⁵¹ Р. Једлински... 38.

Чехословачка Влада је (због захтева верника) наредила да се Чешка православна верска општина конституише, и да по свом статуту „изабере своје духовне и цивилне представнике“. Циљ је био да се поштено, и сразмерно броју присталица међу православним верницима, изабере нови администратор чешке (прашке) православне општине, као и цела нова управа.⁵² Влада је одредила и комесара који је контролисао изборе.

У Чешкој, Моравској и Шлезији одржани су 8. новембра 1925. године избори делегата (под контролом владиног комесара).⁵³ Изабрано је 40 делегата, и владика Горазд је био убеђен да су његови „приврженици“ у великој већини. Какав је однос у гласању био, говори податак, да су у самом Прагу, од 101 гласа, кандидати владике Горазда добили 98 гласова, а кандидати архиепископа Саватија само три гласа.⁵⁴ Већ 22. новембра 1925. године одржана је свеопшта црквена скупштина на којој је епископ Горазд једногласно изабран, док арх. Саватије није добио ни један глас.⁵⁵ Резултати избора су само истински одразили чињеницу да арх. Саватије није обиловао у присталицама. Чешки свештеници су га и тада, а и много година касније схватили као неозбиљног кандидата за епископа, и као авантуриста.⁵⁶

Сва управа је предата владики Горазду, а изјављено је да се не признаје православна архиепископија основана у Чехословачкој 1923. године од Цариградске патријаршије, поред осталог и зато: што је основана на основу претпоставке да су већ постојале три епархије (прашке, моравске и карпаторуске), а није у Чехословачкој тада постојала ни једна органзована епархија.⁵⁷

Архиепископ Саватије се није мирио са губљењем управе, и почео је да отворено напада своје „супарнике“. Оптуживао их је да су се продали непријатељима православне цркве за „јудин грош“, да су направили „у хришћанској цркви недостојни неспоразум, називан „србска јурисдикција“.“⁵⁸ Све више је губио меру, и владика Горазда је називао „неки Горазд“ који је преваром задобио владичанство у Београду и намеравао да оснује неку цркву налик „живој цркви“ у Русији.⁵⁹ Злонамерно је ширио вести да је владика Горазд оптужен пред црквеним судом и да ће бити рашчињен.⁶⁰ Оптуживао је владика Горазда да није православан, и да неће да буде православан. На крају је владика Горазд за њега постао и јеретик.⁶¹

Владика Горазд се жалио Св. Синоду да се много енергије троши на одбрану од напада архиепископа Саватија, а да државна администрација не спречава архиепископа Саватија и др. Червинку у њиховим злоупотребама. Све ово је указивало на неозбиљност архиепископа Саватија, која је вероватно била усмеравана њего-

⁵² Поверљиви телеграм посланства у Прагу Министарству иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Сливенаца, Пов. Бр. 880. од 12. новембра 1925. године. АЈ-334-7-25.

⁵³ Извештај владике Горазда Св. Синоду СПЦ о „последњим догађајима у Чешкој Православној Цркви“, послат из Чешке Требове у недељу 22. новембра 1925. године.

⁵⁴ Поверљиви телеграм посланства у Прагу Министарству иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Сливенаца, Пов. Бр. 880. од 12. новембра 1925. године. АЈ-334-7-25.

⁵⁵ Извештај владике Горазда Св. Синоду СПЦ о „последњим догађајима у Чешкој Православној Цркви“, послат из Чешке Требове у недељу 22. новембра 1925. године.

⁵⁶ Многи се данас не слажу са покушајем својеврсне рехабилитације арх. Саватија

⁵⁷ Извештај владике Горазда Св. Синоду СПЦ о „последњим догађајима у Чешкој Православној Цркви“, послат из Чешке Требове у недељу 22. новембра 1925. године.

⁵⁸ Посланица архиепископа Саватија свештеницима и народу у Поткарпатској Русији у току васкршњег поста 1926. године.

⁵⁹ *Истио.*

⁶⁰ *Истио.*

⁶¹ *Истио.*

вим „саветником“. Међутим, није се тако могло довека, те је владика Горазд доставио Св. Синоду превод акта из кога се видело „да влада Чехословачке републике не признаје Архиепископију прашку и целе Чехословачке основане 1923. године од стране Васељенске Патријаршије, а сем тога да епископ Саватије са гледишта државне управе није овлашћен да се званично меша у црквене послове ни у чешким земљама нити пак у Карпатској Русији“.⁶²

Исте године, архиепископ Саватије се обратио патријарху у Константинопољу, оптужујући владика Горазда, који је по његовим речима, имао апсолутну подршку српског патријарха.

О Саватијевим памфлетима против епископа Иринеја Ђирића, које је слао свештеницима у Поткарпатској Русији, владика Горазд је писао патријарху Димитрију да нису знаци „добре воље“. И био је врло директан карактеришући арх. Саватија: „Потписани сматра владика Саватија као сасвим неспособног да заузме црквено звање, негледајући на друге карактерне особине, које посао са њиме праве нежељеним.“⁶³ Ово писмо владике Горазда прочитано је и на седници Св. Синода СПЦ.⁶⁴

Број православних је 1926. године, по неким проценама, у целој тадашњој Чехословачкој прешао 160 000.⁶⁵

У то време међу православнима у Чешкој постојале су три струје, које су имале неке „несугласнице“, а различито су гледале и на богослужење и на спољашње организовање православне цркве у Чешкој. Струја предвођена епископом Гораздом је за прихватање свега православног, „задржавајући Чешкој Цркви слободу у стварима у којима су слободне и остале националне православне Цркве“. Друга струја коју је предводио архимандрит Саватије (касније архиепископ непризнате јурисдикције), била је за „потпуно усвајање руског модела православља не само у учењу и богослужењу, него и у свештеничком оделу, задржавајући дуге косе и браде код свештеника“. Трећу струју је предводио др. Фарски, и она је имала „модернистички приступ“. Кроз тај модернистички приступ провлачила се и навика из протестантског духа и скраћеног римокатоличког богослужења, што је за последицу имало схватање православног богослужења као дугачког и „досадног“ за модерног човека, а православно поштовање икона сматрано је за „груби признак сујеверја“.

У наступајућем периоду до Другог светског рата, архиепископ Саватије је био неутитајан на живот православне цркве у Чехословачкој. Предавао је веронауку у једној гимназији, и имао малу скупину верника.

Када је Немачка окупирала Чехословачку, архиепископ Саватије поново је почео да напада епископа Горазда.⁶⁶ Владика Горазд је средином 1939. године известио Св. Синод Српске Православне Цркве „да архиепископ Саватије, избегавајући чешке власти у Протекторату Чешка и Моравска, покушава да посредством Цариградског патријарха добије од Немачке владе државну потпору на територији Протектората“.⁶⁷ Владика Горазда је о томе обавестио архиепископ берлински Серафим. Обавестио га је и да је архиепископ Саватије у Берлин послао свог секре-

⁶² Син. Бр. 1741, 1800/919. из 1926. године.

⁶³ Допис епископа Горазда из Прага патријарху српском Димитрију, Бр. 233. од 2. маја 1927. године.

⁶⁴ Син. Бр. 1053./791. из 1927. године.

⁶⁵ Гласник (1926), 189.

⁶⁶ Неки црквени историчари мисле да је то било по наговору архиепископа Серафима, али за то не износе доказе. Највероватније је та претпоставка нетачна.

⁶⁷ Допис Св. Синода Српске Православне Цркве Министарству иностраних послова Краљевине Југославије од 29. августа 1939. године, Патријаршија Српске Православне Цркве Пов. Број 99/Зап. 1989 од 29. августа 1939. године, АСин.

тара Рибака, кога је предходно рукоположио за протопрезвитера.⁶⁸ Уз помоћ неких берлинских адвоката, код немачких власти су покушавали да прогурају предлог о стварању јединствене православне црквене организације у Протекторату, која би била под управом архиепископа Саватија. Тврдио је да има и црквене општине: Праг, Подјебради, Кутна Хора, Плзен, Колин, Брно..., а у стварности није имао ни једну црквену општину. У Прагу је имао малу скупину људи, а покушаји да се организују и у Брну и у Простјову су жалосно завршили. Чак су Немцима предложили и статут те замишљене црквене организације.⁶⁹ Св. Синод се, реагујући на то, обратио Министарству иностраних послова Краљевине Југославије „да изволи сходним путем скренути пажњу меродавнима у Цариграду, да овакав рад архиепископа Саватија наноси само штете младој православној цркви у Чешкој и Моравској као и Православљу уопште.“⁷⁰ Св. Синод је улогу архиепископа Саватија, и у прошлости и у садашњости, описао као „разорну улогу“.

Прво је 14. децембра 1940. године од министарства просвете тражио да се укине потврда Горазда као духовног управника над Православном општином у Прагу, али је министарство 22. јануара 1941. године одлучило, позивајући се на одлуке од 15. марта 1926. године, од 23. јануара 1928. године, и на налаз Највишег административног суда у Прагу од 7. децембра 1931. године, да одбије захтев архиепископа Саватија као неоснован.⁷¹

Архиепископ Саватије није мировао. Жалио се 19. фебруара 1941. године, Највишем административном суду на одлуку министарства. Покушао је да оптужи епископа Горазда и Српској православној цркви. Поводом његове тужбе, Св. арх. синод је донео ову одлуку: „На основу 6. прав. II ваељенског сабора треба се сматрати не квалификована, те по њој ништа не предузимати“ (Син. бр. пов. 31/зап. 159. од 17/4. 2. 1941). После тога, архиепископ Саватије покушавао је да преко владе тзв. Протектората Чешке и Моравске суспендује епископа Горазда од дужности епископа Чешког и моравско-шлезког, али је то та влада одбила (Син. бр. пов. 46/зап. 419. од 1. 4./19. 3. 1941).

Као да то све није било довољно, у Св. Синод су 1939. стизали извештаји од свештеника Миливоја Црвчанина и из Министарства Иностранних Послова Краљевине Југославије, да је архиепископ Саватије и даље предузимао неке акције у Поткарпатској Русији.⁷² Док је Подкарпатска Русија била аутономна (октобар 1938 — март 1939. године), архиепископ Саватије је радио у споразуму са председником тамошње покрајинске владе др. Волошином. Тај рад био је усмерен на организовање Украјинске православне цркве.⁷³ Чим су Мађари присајединили Подкарпатску

⁶⁸ Vopatrný, Gorazd Josef, „Pravoslavná církev v Československé republice a pomoc některých jejích představitelů Židům v letech 1938–1941“, *PARRESIA — Revue pro východní křesťanství* 1 (2007), 94. О Рибакү се владика Горазд распитао, и сазнао је да је он био „авантуриста“, кога је архиепископ Саватије рукоположио и узео за свога секретара, те да је због неких превара раније био и у затвору у Ужгороду, да се развео, па поново оженио, да је крштавао Јевреје за велике новце, те да је касније нестао. (Зна се да се касније појавио у Француској и Турској, те да је роварио против српске јурисдикције у Протекторату.)

⁶⁹ *Истїо*.

⁷⁰ Допис Св. Синода Српске Православне Цркве Министарству иностраних послова Краљевине Југославије од 29. августа 1939. године, Патријаршија Српске Православне Цркве Пов. Број 99/Зап. 1989 од 29. августа 1939. године, АСин.

⁷¹ Vopatrný, Gorazd Josef, *Pravoslavná církev v Československé republice a pomoc některých jejích představitelů Židům v letech 1938–1941*, *PARRESIA — Revue pro východní křesťanství* 1 (2007), 94.

⁷² Син. 135/Бр. Пов. 5, 11 из 1939. године; АСин.

⁷³ Допис Св. Синода Српске Православне Цркве Министарству иностраних послова Краљевине Југославије од 29. августа 1939. године, Патријаршија Српске Православне Цркве Пов. Број 99/Зап. 1989 од 29. августа 1939. године, АСин.

Русију 1939. године, архиепископ Саватије „отпочео је био преко својих агената водити акцију за оцепљење мукачевско-прјашевске епархије из јурисдикције Српске православне цркве и за оснивање самосталне Мађарске православне цркве“.⁷⁴ Како је ветар дувао тако се архиепископ Саватије окретао, само да би остварио своје интересе.⁷⁵ Чак је почетком 1940. године слао неке своје „агитаторе“, који су, док је мукачевско-прјашевска епархија муку мучила око издржавања, однекуд примали новчану потпору, те су у Хусту отворили канцеларију под именом „Секретар Православног Архиепископа“.⁷⁶

Архиепископ Саватије је 1938. године и даље имао присталице у Подкарпатској Русији. Његов ослонац био је у неколико манастира. Ти манастири су се налазили у местима: Чумалове, Задним, Копашнове и Дубривце. У месту Дубовем у округу Тачив, организована је и мушка испосничка ћелија, чији је оснивач био јеромонах Иларион (Рибар). Исте године, испосничка ћелија у Задниму прешла је из мушке у женску, и ту је боравило 12 монахиња и свештенослужитељ Гермоген. И у манастиру Копашнове у округу Хуст, почеле су да пребивају монахиње (било је више од десет монахиња).⁷⁷

Архиепископ Саватије је крајем новембра посетио Подкарпатску Русију, и у манастирима у Чумалову и Капшаново замонашио је по једну искушеницу.⁷⁸

У време краткотрајне аутономије, у Подкарпатској Русији је ојачала подршка Саватију. Тада је могао да рачуна на подршку 12 свештеника. Међутим, и саме Саватије присталице биле су међусобно подељене. Једни су били за оснивање „Украјинске православне цркве“ под цариградском јурисдикцијом, док су се други надали везивању за Мађарску, опет без српске јурисдикције.⁷⁹

На аранђеловдан (21. новембра), док је боравио месту Копашново код Хуста, архиепископ Саватије се заједно са око 5.000 људи окупљених са разних страна, молио за „Карпатску Украјину“ и за њене новопостављене управитеље. Два дана касније, Саватије се сусрео и са председником аутономне владе Августином Волошином у четрдесетоминутном разговору. Истог дана Волошину је Саватије у име новоизабраног „Синода“ у Подкарпатској Русији, послао писмо тражећи признање цариградске јурисдикције, под којом би била установљена „Укарајинска православна црква“ односно „Украјинска православна митрополија“, под Саватијејевом јурисдикцијом.⁸⁰

Крајем децембра месеца, у једном хотелу у Хусту, организован је и први „сабор“ на коме је учествовало око 100 људи.⁸¹

Мађари су желели да формирају своју аутокефалну цркву, и за то им је била потребна помоћ цариградске патријаршије. За помоћ су се обратили архиепископу Саватију. За организовање аутокефалне цркве нудили су и финансијску помоћ. Архиепископ Саватије је 9. новембра 1939. године писао Михајлу Попову, и обавестио га да намерава да га хиротонише за епископа или викара православне цркве

⁷⁴ *Исїю.*

⁷⁵ У то време архиепископ Саватије је на читавој територији Протектората имао „само једну малу капелу у дворишту једне приватне немачке куће у Брну“. *Исїю.*

⁷⁶ Допис епископа Владимира Св. Синоду Српске Православне Цркве, Епархијално Управљење Православној Епархији мукачевско-прјашевској, Число 253/1940, Мукачево, 24. фебруар 1940. године, АСин.

⁷⁷ Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Arcibiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozoficka fakulta, Olomouc, 2009.123.

⁷⁸ *Исїю.*

⁷⁹ Н. Д., 124.

⁸⁰ *Исїю.*

⁸¹ Н. Д., 126–127.

у Мађарској.⁸² Архиепископ Саватије је 26. септембра 1940. године именовоа Попова за администратора православне цркве у Мађарској, и унапредио га у протојереја.⁸³ Попов је и пре тога почео од мађарског министарства вера и народне просвете да добија месечне припадљности у износу од 512 пенга, а када је именован за администратора, добијао је месечно 1040 пенга. За своје прво путовање у Праг, код архиепископа Саватија, добио је на руке 6 000 пенга. Део тог новца дао је архиепископу Саватију.⁸⁴

Попов је приликом боравка у Прагу, од архиепископа Саватија добио благослов да обједини све православне парохије у Мађарској и Подкарпадској Русији које нису биле под епископом Владимиром.⁸⁵ Чак је Саватије 5. октобра 1940. године писао цариградском патријарху, молећи благослов за хиротонију Попова за православну цркву у Мађарској. Своју молбу је образлагао жељом мађарске владе да оснује аутокефалну мађарску православну цркву.⁸⁶

На позив Попова и мађарске владе, архиепископ Саватије је дошао у Будимпешту, где су изгледа вођени преговори око хиротонисања Попова. Зато је нешто касније владика Горазд упозорен од румунског патријарха Никодима (дописом бр. 1190. од 2. јула 1941. године), на Михаила Попова, и на његову евентуалну хиротонију у Мађарској. Такође је румунски патријарх замолио владика Горазда, да на евентуалној хиротонији Попова не учествује архијереј из епархије владике Горазда. Владика Горазд је знао да на територији његове епархије живе само два архијереја: руски епископ Сергије и архиепископ Саватије. Основано се мислило да је румунски патријарх Никодим у свом допису владика Горазду мислио на архиепископа Саватија.⁸⁷

Изгледа да је касније између Саватија и Попова настало неко размимоилажење, а зна се да до хиротоније Попова није дошло. Сам Попов је живео у Будимпешти где му је Мађарска држава изнајмила канцеларијске просторије, а у Мукачеву је долазио врло ретко.⁸⁸

Архиепископ Саватије је од Немаца затворен 30. маја 1942. године, и у затвору је провео месец дана. Након тога је одведен у концентрациони логор Дахау, јер је био оптужен за крштавање Јевреја у Прагу, и да им је издавао крштенице. Јевреје су крстили и од Саватија рукоположени свештеници Алберт Марс и Јосеф Рибак. Ослобођење је архиепископ Саватије дочекао у Дахау.

После рата, архиепископ Саватије се вратио у Праг из концентрационог логора Дахау.⁸⁹ Према извештају српског епископа Владимира Рајића, у Прагу је го-

⁸² Н. Д., 129.

⁸³ *Истио*.

⁸⁴ *Истио*.

⁸⁵ *Истио*. Да се претпоставити, да у обзир нису узете и парохије под јурисдикцијом будимског епископа СПЦ.

⁸⁶ *Истио*. Из овог дописа види се безочни напад на јурисдикцију Српске Православне Цркве, која је у Будимпешти у Мађарској вековима имала свог епископа.

⁸⁷ Vopatrný, Gorazd Josef, „Pravoslavná církev v Československé republice a pomoc některých jejích představitelů Židům v letech 1938–1941“, *PARRESIA — Revue pro východní křesťanství* 1 (2007), 95.

⁸⁸ Православни Епископ Епархије бачке ЕБр.303/1941 од 28. јула 1942. Године — Акт Епископа Иринеја уз који Св. Синоду шаље и записник изјаве јереја Јована Кополовића, катихете Државне гимназије у Хусту, епархије мукачевско-прјашевске.

⁸⁹ У концентрационом логору Дахау слободу су живи дочекали и свештеници: Илијин Дионисиј — рођен 1882. године, а ухапшен 2. новембра 1942. године у Маријанским Лазњама; Иванас Васил — рођен 1901. године, ухапшен 25. маја 1941. године у Каноли у Подкарпатској Русији; Росока Томаш из Мукачева — рођен 1903. године. Иначе, у току Другог светског рата, са територија чешких земаља било је у затвору или концентрационом логору 371 свештеник. У концентрационом логору Дахау, у току рата,

ворено и да је архиепископ Саватије писао руском патријарху, тражећи да буде примљен под руску јурисдикцију, те је зато архиепископ Фотије и дошао у Чехословачку. Архиепископ Фотије је (према Владимиру Грузину) 1945. године рекао да је архиепископ Саватије са својим присталицама приступио руској јурисдикцији, али о тим преговорима није постојало никаквих докумената.⁹⁰ Није дошао под јурисдикцију Московске патријаршије. Тај прелазак је, у разговору са архиепископом Фотијем, архиепископ Саватије условљавао добијањем катедре у Чехословачкој или Совјетском Савезу. Није знао, да је архиепископ Фотије за њега известио Москву да је он без важности, без ауторитета, да нема ни једну цркву, да иза себе има само неколико људи и да није потребан московској патријаршији.⁹¹ У том његовом извештају, стоји и да се архиепископ Саватије на прелазак под московску јурисдикцију „сагласио у случају да му буде гарантована архијерејска катедра у Чехословачкој или Совјетском Савезу“.⁹²

Архиепископ Саватије је позван да се руском патријарху Алексеју обрати писмено за промену јурисдикције. И Саватије је 19. октобра 1945. године писао руском патријарху, да се сагласио са жељом верника, да се припоји московској патријаршији.⁹³ Очекивао је и да се сачува аутономија коју је добио 1923. године у Цариграду, те да православни у Чехословачкој буду раздељени у три епархије. Одговор из Москве није добио.⁹⁴ Са друге стране цариградски патријарх је одбио молбу за отпуст, инсистирајући на својој јурисдикцији.⁹⁵ Молио је и цариградског патријарха, преко дипломатске поште, да се повуче на Свету Гору, али то није остварено.

На преласку 1945. на 1946. годину, архиепископ Саватије је епископу Нестору у Мукачеву послао отпусно писмо за парохије и манастире у Подкарпатској Русији, који су раније били под његовом јурисдикцијом.⁹⁶

У јеку свих тих дешавања, Саватије се није либио да Српској Православној Цркви поново направи неприлике. Епископ будимски Георгије је известио Св. Синод СПЦ, да је почетком 1946. године, у Будимпешти освећена капела „мађарске православне црквене општине“, која је била продужетак покушаја стварања „Мађарске Православне Цркве“. Све је то рађено по благослову архиепископа Саватија, а освећење је извршио клирик бивше фашистичке творевине „Хрватске Православне Цркве“.

Због много чега, архиепископ Саватије се, по доласку Елефтерија у Праг, није више бавио црквеном управом. Живео је под сталним надзором службе државне

било је заточено 2 720 свештеника и монаха, од којих је било 109 из Чешке и Словачке (њих 24 није преживело). У логору је архиепископ Саватије носио логорски капут са бројем 35 027. Крајем 1944. године разболео се од пегавог тифуса. Три дана по ослобођењу, у пролеће 1945. године, превезен је у болницу у Плзнену на лечење. У Праг се вратио у јесен 1945. године.

⁹⁰ О томе је писао Владимир Бурега у неким својим радовима. Касније је чак у ЖМП писано да је арх. Саватије остао под константинопољском јурисдикцијом, и да није имао ни један храм. Садашњи митрополит Криштоф, тврдио је да је архиепископ Саватије предао своју управу егзарху Елефтерију, али по речима Владимира Бурега, то није никако доказао.

⁹¹ Marek, Pavel, Burega, Volodymyr, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2008, 392. Извештај архиепископа Фотија Г. Г. Карпову, Председнику Совјета за послове Руске Православне Цркве, објављен у Fejsakova, Tatjana, *Vliv SSSR na církevní povalečného Československa (1945–1948)*, magisterska diplomova prace, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno, 2010, 90–97. Иначе, Карпов је био и пуковника НКВД-а.

⁹² Н. Д., 93.

⁹³ Н. Д., 50.

⁹⁴ Н. Д., 292–293.

⁹⁵ Чехословачка православна црква, *Православна мисао* (1957), 93.

⁹⁶ Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Arcibiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2009. 140.

безбедности, тј. тајне полиције. Богослужење је вршио само у својој кући (на Жижкове у Прагу). Добијао је скромну накнаду, као бивши затвореник Дахау-а. Понекад је учествовао у семинарима Филозофског факултета Карловог Универзитета у Прагу.

Године 1947. писао је поново у Москву и Цариград, али без успеха. Када су 1948. године вођени преговори између православних и старокатолика у Чехословачкој о сједињењу, појавила се нова нада. Старокатолици су тражили да њима за епископа западног обреда буде постављен архиепископ Саватије. Међутим, то није наишло на најбољи пријем у Москви, а и паства светог мученика владике Горазда није била вољна да види архиепископа Саватију у својим редовима.⁹⁷

Године 1949/1950. архиепископ Саватије се обратио државним органима, ради дозволе за обнављање православне заједнице под цариградском јурисдикцијом, али му није дозвољено,

Две године уочи смрти, када је митрополит Доротеј постао члан Св. Синода Чехословачке Православне Цркве, архиепископ Саватије се обратио Св. Синоду Чехословачке Православне Цркве, молећи да му се дозволи активно епископско служење. Одбијен је, са образложењем да није била решена његова јурисдикција.

Пред смрт, исповедио се, а умро је 14. новембра 1959. године у осамдесетој години живота. Опело му је држао митрополит Јован (Кухтин), а сахрањен је на Олшанском гробљу у Прагу.⁹⁸ Његовом смрћу, дошло је, на неки начин, до измирења српске, руске и цариградске јурисдикције у Чехословачкој.

Литература

Архив Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве
Архив Југославије

Vopatny, Gorazd Josef, „Pravoslavna cirkev v Československe republice a pomoc nekterych jejich predstavitelu Židum v letech 1938–1941“, *PARRESIA — Revue pro východní křesťanství* 1 (2007), 85–97.

Доротеј митрополит Прага и целе Чехословачке, „Чешки Владика — мученик Горазд, поводом стогодишњице рођења“, *Гласник* (3. март 1979), 57–63.

Једлински, Радомир, Горазд епископ чешкоморавски, Каленић, Крагујевац, 1991.

Кондић, мр. Павле (ур.), *Христју веран до смртии, Свеишћеноисцјоведник Досишћей заиребачки и ваведењски*, Издавачки фонд — Светигора, Београд — Цетиње, 2008.

Marek, Pavel, Burega, Volodymyr, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2008.

Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Arcibiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2009.

Поповић, Радомир В., „Прилог историји Чехословачке православне цркве између два светска рата“, *Гласник* 12 (децембар 2006), 316–326.

Fejsakova, Tatjana, *Vliv SSSR na církevní povalečného Československa (1945–1948)*, magisterska diplomova prace, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, Brno, 2010.

⁹⁷ Pavel, Marek, Bureha, Volodymyr, Danilec, Jurij, *Arcibiskup Sawatij*, Univerzita Palackeho v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc, 2009. 141–142.

⁹⁸ Умрлица архиепископа Саватија, АСин.